

EESTI VABARIIGI
INVAPOLIITIKA ÜLDKONTSEPTSIOON
**PUUETEGA INIMESTE LE
VÕRDSETE
VÕIMALUSTE
LOOMISE
STANDARDREEGLID**

Lühendatud ja kohandatud ÜRO Peaassamblee resolutsioonist 48/96
Heaks kiidetud Eesti Vabariigi Valitsuse 16. mai 1995.a. istungil päevakorrapunkti
nr. 11 all

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA

PUUETEGA INIMESTE LE VÕRDSETE VÕIMALUSTE LOOMISE
STANDARDREEGLID

SISSEJUHATUS

Taust ja praegused vajadused

Varasem rahvusvaheline tegevus

Standardreeglite eesmärk ja sisu

Invapoliitika põhimõisted

PREAMBULA I. VÕRDSE OSALEMISE EELTINGIMUSED

1. reegel. Teadlikkuse tõstmine

2.reegel. Meditsiiniabi

3.reegel. Rehabilitatsioon

4.reegel. Toetavad teenused

II. VÕRDSE OSALEMISE SIHTVALDKONNAD

5. reegel. Kättesaadavus

6. reegel. Haridus

7. reegel. Tööhõive

8. reegel. Sissetuleku tagamine ja sotsiaalkindlustus

9. reegel. Pereelu ja isikupuutumatus

10. reegel. Kultuur

11. reegel. Vaba aeg ja sport

12. reegel. Religioon

III. TÄIDESAATVAD ABINÕUD

13. reegel. Informatsioon ja uurimistöö

14. reegel. Poliitiline otsustamine ja planeerimine

15. reegel. Seadusandlus

16. reegel. Majanduspoliitika

17. reegel. Töö koordineerimine

18. reegel. Puuetega inimeste organisatsioonid

19. reegel. Personali koolitus

20. reegel. Invaprogrammide riiklik hindamine

21. reegel. Standardreeglite täitmise järelvalve

22. reegel. Rahvusvaheline, tehniline ja majanduslik koostöö

SISSEJUHATUS

Taust ja praegused vajadused

Puuetega inimesi on kõikjal maailmas ja igas ühiskonnakihis. Puuetega inimeste arv maailmas on suur. Eestis oli 01. 01. 1995 seisuga 52339 invaliidsuspensiooni saajat, ent see arv ei hõlma kõiki puuetega inimesi. Mõisted “puue” ja “invaliidsus” on defineeritud allpool.

Nii puuete põhjused kui tagajärjed on maailma erinevais paigus erinevad. Need erinevused tulenevad nii erinevatest sotsiaalmajanduslikest tingimustest kui ka erinevatest abinõudest, mida riigid oma kodanike heaolu tagamiseks rakendavad.

Praegune invapoliitika on viimase 200 aasta arengu tulemus. See peegeldab üldisi elutingimusi ja erinevate aegade sotsiaal- ja majanduspoliitikat. Puuetega inimeste elutingimusi on mõjutanud siiski ka mitmed spetsiifilised asjaolud. Teadmatus, mitteametamine, ebask ja hirm on olnud need sotsiaalsed faktorid, mis läbi aegade on isoleerinud puuetega inimesi ja takistanud nende arenemist.

Aastate jooksul on invapoliitika arenenud elementaarsest hooldusest hoolekandeesutustes puuetega laste õpetamise ja täiskasvanueas invaliidistunud inimeste rehabilitatsioonini. Tsiviilühiskonna taastumisega Eestis on ka puuetega inimesed muutunud aktiivsemaks ja neist on saanud kandev jõud invapoliitika arendamises. On loodud puuetega inimeste, nende perekondade ja esindajate organisatsioone, mis on võidelnud puuetega inimestele paremate tingimuste loomise eest.

Teise maailmasõja järel võeti kasutusele mõisted “integratsioon” ja “normalisatsioon”, mis peegeldasid kasvavat teadlikkust puuetega inimeste võimetest. 1960-ndate aastate lõpul hakkasid rahvusvahelised puuetega inimeste organisatsioonid formuleerima uut käsitlust puude mõistest. See uus mõiste näitas ära tiheda seose puudega indiviidi piiratud võimaluste, nende keskkonna kujunduse ja struktuuri ning rahva üldise suhtumise vahel.

Varasem rahvusvaheline tegevus

Puuetega inimeste õigused on olnud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide tähelepanu keskmes pikema aja jooksul. 1981, rahvusvahelise puuetega inimeste aasta kõige tähtsamaks tulemuseks oli puuetega inimesi käsitlev ülemaailmne tegevusprogramm. Nii puuetega inimeste aasta kui ülemaailmne tegevusprogramm rõhutasid puuetega inimeste õigust samadele võimalustele kui teistel kodanikel, samuti võrdsele osasaamisele elutingimuste paranemisest majandusliku ja sotsiaalse arengu tagajärjel. Samuti defineeriti seal esimest korda invaliidsus (*handicap*) kui puuetega inimeste ja keskkonna vahelise suhte funktsioon. Seni on Eestis levinud valdavalt meditsiiniline ja seega indiviidi-keskne invaliiduse määratlus.

Standardreeglite eesmärk ja sisu

Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid on loodud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste dekaadi (1983-1992) jooksul saadud kogemuse põhjal. Nende reeglite poliitilise ja moraalse vundamendi moodustavad rahvusvahelised inimõigustealased õigusaktid, mille hulka kuuluvad Inimõiguste ülddeklaratsioon, rahvusvaheline majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste leping, rahvusvaheline tsiviil- ja poliitiliste õiguste leping, lapse õiguste konventsioon, naiste mis tahes diskrimineerimise lõpetamise konventsioon ja puuetega inimesi käsitlev ülemaailmne tegevusprogramm.

Kuigi standardreeglid ei ole kohustuslikud, võivad neist saada rahvusvahelised tavanormid, juhul, kui neid rakendatakse paljudes riikides mõttega respektierida neid kui rahvusvahelise õiguse reegleid. Need kohustavad riike poliitiliselt ja moraalselt tegelema puuetega inimeste võimaluste võrdsustamisega. Näidatakse ära tähtsamad vastutuse, tegevuse ja koostöö põhimõtted. Tuuakse välja valdkonnad, mis on määrava tähtsusega nii elukvaliteedi tõstmisel, kui ka täisosalemise ja võrdsuse saavutamisel. Need reeglid pakuvad puuetega inimestele ja nende organisatsioonidele lähtekoha, mille alusel teha poliitilisi otsuseid ja tegutseda.

Nende reeglite eesmärk on tagada, et puuetega tüdrukud, poisid, naised ja mehed võiksid ühiskonnaliikmetena kasutada samu õigusi ja kohustusi kui teised. Siiski on veel takistusi, mis ei lase puuetega inimestel kasutada samu õigusi ja vabadusi, mis teistel inimestel ning raskendavad nende täielikku osalemist ühiskonna tegevuses. Selliste takistuste kõrvaldamiseks on riik kohustatud rakendama vajalikke abinõusid. Puuetega inimesed ja nende organisatsioonid peaksid selles protsessis olema aktiivsed partnerid. Puuetega inimestele ei taotleta eeliseid või soodustusi. Abinõude eesmärk on puude kompenseerimine, et nii saavutada võrdset lähtepositsiooni, võrdseid võimalusi.

Invapoliitika põhimõisted

Mõistete kasutamist antud dokumendis tuleb vaadelda siin toodud sisus.

Puue, vaegus, invaliidsus

Termin “puue” (*impairment*) tähendab inimese mõne anatoomilise, füsioloogilise või psühholoogilise struktuuri või funktsiooni kaotust või kõrvalekallet.

Termin “vaegus” (*disability*) võtab kokku hulga erinevaid funktsionaalseid piiratusi. Inimestel võib olla vaegusi füüsiliste, intellektuaalsete või meeleliste puuete, tervisehäirete või psüühikahäirete tõttu. Sellised puuded ja haigused võivad oma olemuselt olla kas püsivad või ajutised.

Termin “invaliidsus” (*handicap*) tähendab võimaluste kaotust või piiratust võtta ühiskonna elust osa võrdväärselt teiste inimestega. See kirjeldab suhet puudega inimese ja keskkonna vahel. Selle termini mõtteks on pöörata erilist tähelepanu keskkonnas ja paljudes ühiskonnaelu valdkondades (näiteks informatsioonis, kommunikatsioonis ja hariduses) esinevatele puudustele, mis takistavad puuetega inimestel võrdsetel tingimustel osaleda.

Sellist erinevate mõistete “puue”, “vaegus” ja “invaliidsus” kasutamist tuleb näha kaasaegse invajaaloo taustal. 1970-ndatel oli puuetega inimeste organisatsioonide esindajate ja selles valdkonnas tegutsevate professionaalide hulgas tugev reaktsioon tollaegse terminoloogia vastu. Termineid kasutati sageli ebaselgel ja segadust tekitaval viisil, millel oli halb mõju invapoliitika kujundamisele. Terminoloogia kajastas meditsiinilist ja diagnostilist lähenemisviisi, mis ei võtnud arvesse ümbritseva keskkonna vigu ja puudujääke.

1980. a. võttis Ülemaailmne Tervishoiuorganisatsioon (WHO) kasutusele rahvusvahelise puuete, vaeguste ja invaliidsuse klassifikatsiooni, mis soovitas täpsemat ja samas relativistlikumat lähenemisviisi. See klassifikatsioon eristab selgelt puude, vaeguse ja invaliidsuse mõisted. Seda on kasutatud laialdaselt näiteks rehabilitatsiooni, hariduse, statistika, poliitika, seadusandluse, demograafia, sotsioloogia, majanduse ja antropoloogia valdkondades. Mõned kasutajad on väljendanud oma muret, et selle klassifikatsiooni invaliidsuse definitsiooni võidakse siiski käsitleda liiga meditsiiniliselt ja indiviidi-keskselt ning see ei selgita piisavalt suhet ühiskondlike tingimuste või ootuste ja indiviidi võimete vahel. Praegune terminoloogia võtab arvesse, et on hädavajalik pöörata tähelepanu nii individuaalsetele vajadustele (näiteks rehabilitatsioon ja tehnilised abivahendid) kui ka ühiskonna puudustele (erinevad takistused osalemisele).

Ennetav tegevus

Termin “preventsioon” tähendab tegevust, mille eesmärgiks on vältida füüsiliste, intellektuaalsete, psüühiliste või meelepuuete tekkimist (primaarne preventsioon) või takistada puuetel põhjustamas püsivaid funktsionaalseid piiranguid või vaegusi (sekundaarne preventsioon). Preventsioon võib haarata mitmeid erinevaid tegevusnorme, nagu esmaabi, rasedusjärgne ja sünnijärgne hooldus, toitumisõpetus, vaktsineerimine nakkushaiguste vastu, endeemiliste haiguste

vältimine ja piiramine, ohutusnõuded ning kavad õnnetuste ärahoidmiseks erinevates keskkondades, kaasa arvatud töökohtade ümberkohandamine kutsevigastuste ja -haiguste vältimiseks, samuti invaliidistumise vältimine keskkonna saastumise või relvakonflikti tagajärjel.

Rehabilitatsioon

Termin "rehabilitatsioon" tähistab protsessi, mille eesmärgiks on saavutada ja hoida puuetega inimeste võimalikult kõrget füüsilise, meelelise, intellektuaalse, psüühilise ja/või sotsiaalse funktsioneerimise taset, võimaldades neile nii suuremat iseseisvust. Rehabilitatsioon sisaldab funktsioonide arendamise ja/või taastamise, funktsiooni puudumise või funktsionaalse piiratuse kompenseerimise meetmeid. Rehabilitatsioon ei hõlma esialgset meditsiinilist abi. See sisaldab suure hulga abinõusid ja tegevusi põhi- ja üldrehabilitatsioonist kitsamalt eesmärgistatud tegevusteni. Rehabilitatsiooni üldmõiste sisaldab taastusravi, sotsiaalset, pedagoogilist ja ametialast rehabilitatsiooni.

Võrdsete võimaluste loomine

Võrdsete võimaluste loomine tähendab protsessi, mille kaudu erinevad ühiskonna- ja keskkonnasüsteemid, nagu teenused, talitused, informatsioon ja dokumentatsioon, tehakse kättesaadavaks kõigile, iseäranis puuetega inimestele.

Võrdsete õiguste printsiibist tuleneb, et kõigi inimeste vajadused on võrdsed tähtsusega, et need vajadused peavad olema ühiskonna planeerimise aluseks ja et kõiki ressursse tuleb kasutada selliselt, et kindlustada kõigi inimeste võrdsed osalemisvõimalused.

Puuetega inimesed on ühiskonnaliikmed ja neil on õigus jääda oma kohalikku keskkonda. Nad peavad saama vajalikku abi ja toetust tavaliste hariduse-, tervishoiu-, tööhõive- ja sotsiaalteenuste raamides.

Kui puuetega inimesed saavutavad võrdsed õigused, peavad neil olema ka võrdsed kohustused. Kui võrdsed õigused on saavutatud, tuleks ühiskonnal tõsta ootusi puuetega inimeste suhtes. Võrdsete võimaluste protsessi ühe osana tuleks puuetega inimesi abistada ka ühiskonnaliikme täisvastutuse kandmise omaksvõtmisel.

PREAMBULA

Allpool toodud Eesti puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglite vastuvõtmisega:

- a) rõhutatakse, et tegevus invavaldkonnas eeldab asjakohaseid teadmisi ja kogemusi puuetega inimeste olukorrast ja vajadustest;
- b) rõhutatakse, et protsess, mille kaudu ühiskonnaelu kõik valdkonnad tehakse kõigile kättesaadavaks, on sotsiaalmajandusliku arengu peamine eesmärk;
- c) tuuakse välja olulisi seisukohti invavaldkonna sotsiaalpoliitikas;
- d) pakutakse mudeleid võrdsete võimaluste saavutamisel vajalikuks poliitiliseks otsustamiseks;

e) tehakse ettepanek luua tõhus järelevalvemehhanism puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise protsessi jälgimiseks.

I. VORDSE OSALEMISE EELTINGIMUSED

1. reegel. Teadlikkuse tõstmine

Eesti Vabariik (edaspidi riik) ja kohalikud omavalitsused peavad astuma samme teadlikkuse tõstmiseks ühiskonnas puuetega inimestest, nende õigustest, võimekusest ja panusest.

1. Riik peab tagama, et vastutavad ametiisikud jagavad puuetega inimestele, nende peredele, selle valdkonna töötajatele ja laiale avalikkusele uusimat informatsiooni olemasolevatest abiprogrammidest ja teenustest. Informatsioon puuetega inimestele peab olema esitatud neile kättesaadavad vormis.

2. Riik peab regulaarselt algatama ja toetama teabekampaaniaid puuetega inimestest ja invapoliitikast, mis kannavad sõnumit, et puuetega inimesed on kodanikud, kel on samad õigused ja kohustused mis teistelgi.

3. Riik peab ergutama puuetega inimeste positiivset kujutamist massiteabevahendites, aga ka nende probleemide arutelu.

4. Riik peab kindlustama, et riiklikud koolitusprogrammid sisaldaksid puuetega inimeste probleeme ja väljendaksid igati täieliku osalemise ja võrdsuse printsiipi.

5. Riik peab kutsuma puuetega inimesi, nende perekondi ja organisatsioone osalema invaküsimusi puudutavates riiklikes koolitusprogrammides.

6. Riik peab õhutama erasektori asutusi igati arvestama oma tegevuses invaküsimustega.

7. Riik peab algatama ja propageerima programme, mille eesmärgiks on puuetega inimeste teadlikkuse tõstmine oma õigustest ja potentsiaalset. Kõrgem eneseusaldus ja suuremad õigused aitavad puuetega inimestel ära kasutada neile kättesaadavaid võimalusi.

8. Teadlikkuse tõstmine peab olema puuetega laste õpetamise ja rehabilitatsiooni oluline osa. Puuetega inimesed võivad ka aidata üksteise teadlikkust tõsta oma organisatsioonide tegevuse kaudu.

9. Teadlikkuse tõstmine peab olema kõigi laste hariduse ning õpetajate koolituse ja kõigi spetsialistide ettevalmistuse osa. Erilist tähelepanu tuleb pöörata pedagoogide koolitusele.

2. reegel. Meditsiiniabi

Riik peab kindlustama puuetega inimestele tõhusa meditsiiniabi.

1. Riik peab püüdma luua programme puude varajaseks avastamiseks, hindamiseks ja raviks. Neid programme juhiksid erinevate erialade spetsialistidest moodustatud meeskonnad. Peab olema võimaldatud puuetega inimeste ja nende perekondade aktiivne osalus. Puuetega inimeste kojad peavad saama osaleda nende programmide planeerimises ja hindamises.

2. Esmatasandi töötajatele (perearstid, sotsiaaltöötajad jt.) tuleb anda ettevalmistus puude varajaseks avastamiseks, esmajärgulise abi osutamiseks ja puuetega inimeste vajalikele teenustele suunamiseks.
3. Riik peab tagama, et puuetega inimesed, eriti imikud ja lapsed, saaksid meditsiiniabi samal tasemel ja samas süsteemis, kus teisedki ühiskonnaliikmed.
4. Riik peab kindlustama, et kogu meditsiiniline ja parameditsiiniline personal on piisavalt ette valmistatud ja varustatud, et osutada meditsiiniabi puuetega inimestele ning osata kasutada asjakohaseid ravimeetodeid ja tehnoloogiaid.
5. Riik peab tagama, et meditsiinilisel, parameditsiinilisel ja muul asjassepuutuval personalil on piisav koolitus, nii et nad ei annaks lapsevanematele kohatuid nõuandeid, piirates sellega nende laste võimalusi. Selline koolitus peab olema pidevalt jätkuv protsess ja tuginema kõige uuemale informatsioonile.
6. Riik peab tagama, et puuetega inimesed saavad mis tahes ravi ja medikamente, mida nad vajavad oma tegevusvõime säilitamiseks või parandamiseks.

3. reegel. Rehabilitatsioon*

Riik peab tagama rehabilitatsiooniteenuse osutamise puuetega isikutele, et nad võiksid saavutada ja alal hoida võimalikult kõrget iseseisvust ja tegevusvõimet.

1. Riik peab välja töötama riiklikud rehabilitatsiooniprogrammid kõikidele puuetega inimeste rühmadele. Nende programmide aluse peavad moodustama puuetega inimeste tegelikud individuaalsed vajadused ning täieliku osalemise ja võrdsuse printsiibid.
2. Need programmid peavad sisaldama väga mitmesuguseid abinõusid, nagu põhioskuste arendamine, et parandada või kompenseerida kahjustatud funktsiooni, puuetega inimeste ja nende perekondade nõustamine, eneseusalduse arendamine, samuti aeg-ajalt vajatavad teenused, nagu toimetuleku hindamine vm.
3. Rehabilitatsioon peab olema vajaduse korral kättesaadav kõikidele puuetega inimestele, ka raskete ja/või liitpuuetega inimestele.
4. Puuetega inimesed ja nende perekonnad peavad saama osaleda neid puudutavate rehabilitatsiooniteenuste planeerimises ja organiseerimises.
5. Kõik rehabilitatsiooniteenused peavad olema kättesaadavad selles kohalikus piirkonnas, kus puudega inimene elab. Siiski, mõnel juhul võib teatud rehabilitatsioonieesmärkide saavutamiseks korraldada spetsiaalseid ajaliselt piiratud rehabilitatsioonitsükleid eriasutuses.
6. Puuetega inimesi ja nende perekonnaliikmeid tuleb julgustada ise osalema rehabilitatsioonis õpetajate, instruktorite või nõustajatena.
7. Riigid peavad rehabilitatsiooniprogrammide loomisel ja hindamisel tuginema puuetega inimeste kodade arvamusele.

---

* Rehabilitatsioon on üks invapoliitika põhimõisteid ja see on defineeritud eespool, sissejuhatuses.

4. reegel. Toetavad teenused

Riik ja kohalikud omavalitsused peavad kindlustama toetavate teenuste loomise ja pakkumise. Toetavate teenuste eesmärgiks on aidata puuetega inimestel igapäevaelus iseseisvamalt hakkama saada ja kasutada oma õigusi.

1. Riik ja kohalikud omavalitsused peavad tagama abivahendid, isikliku abi ja tõlketeenused vastavalt puuetega isikute vajadustele. Need abinõud on eriti tähtsad võrdsete võimaluste saavutamiseks.

2. Riik peab toetama abivahendite väljatöötamist, tootmist, jaotamist ja hooldust, samuti informatsiooni levitamist nende kohta.

3. Et seda saavutada, tuleks kasutada üldiselt kättesaadavat tehnilist oskusteavet. Tehnoloogilist taset tuleb maksimaalselt ära kasutada abivahendite taseme ja efektiivsuse tõstmiseks.

4. Riik peab muutma abivahendid kättesaadavaks kõigile neid vajavatele puuetega inimestele, ka rahaliselt. See võib tähendada, et abivahendeid antakse inimesele tasuta, renditakse, laenutatakse või müüakse nii madala hinnaga, et puuetega inimesed või nende perekonnad saaksid neid osta.

5. Abivahendite ja seadmetega varustamisega tegelevates rehabilitatsiooniprogrammides tuleb arvestada soolisi ja vanuselisi erinevusi ning neist tulenevaid nõudeid abivahendite disainile ja vastupidavusele.

6. Riik peab toetama isikliku abistaja teenuse ning tõlketeenuse loomist ja osutamist, eriti raskete ja/või liitpuuetega inimestele. Sellised teenused suurendaksid puuetega inimeste osalemist igapäevases elus kodus, tööl, koolis ja vaba aja veetmisel.

7. Isikliku abistaja teenused puuetega inimestele peavad olema kavandatud selliselt, et teenuse kasutajad saaksid ise otsustavalt kaasa rääkida, kuidas antud teenust tuleb osutada.

8. Toetavate teenuste ostmiseks tehtavaid kulutusi tuleb kompenseerida riigi poolt.

II. VORDSE OSALEMISE SIHTVALDKONNAD

5. reegel. Kättesaadavus

Riik peab tunnistama kättesaadavuse üldist tähtsust võrdsete võimaluste loomisel kõikides ühiskonnaelu sfäärides. Selleks: a) luuakse tegevusprogramme füüsilise keskkonna kättesaadavaks muutmiseks; ja b) rakendatakse abinõusid informatsiooni ja side kättesaadavaks muutmiseks kõigile puuetega inimestele.

a) Füüsilise keskkonna sobivus

1. Riik peab algatama meetmeid osalemistakistuste kõrvaldamiseks füüsilises keskkonnas. Sellised meetmed oleksid: standardite ja juhiste loomine ning seadusandluste kehtestamine mis tahes füüsilise keskkonna, nagu elamute ja muude hoonete, ühistranspordi ja teiste transpordivahendite, tänavate ja muu väliskeskkonna sobivuse tagamiseks.

2. Riik peab tagama, et arhitektid, ehitusinsenerid ja teised füüsilise keskkonna planeerimise ja ehitamisega erialaliselt seotud isikud saaksid asjakohast informatsiooni invapoliitika ja kättesaadavuse tagamise abinõude kohta.

3. Ehitusstandardite ja normide väljatöötamisel tuleb konsulteerida puuetega inimeste kodadega. Samuti tuleb neid kaasata juba kohalike ühiskondlike ehitiste planeerimisest alates, et nii kindlustada maksimaalne kättesaadavus.

b) informatsiooni ja side kättesaadavus

4. Puuetega inimesed, ja kui vajalik, ka nende perekonnaliikmed ja esindajad, peavad saama kogu informatsiooni diagnooside, õiguste, olemasolevate teenuste ja programmide kohta. Informatsioon peab olema esitatud puuetega inimestele kättesaadavas ja mõistetavas vormis.

5. Riik peab välja töötama informatsiooniteenuste ja dokumentatsiooni kättesaadavaks muutmise strateegiad erinevate puudeliikidega inimestele. Kirjaliku informatsiooni ja dokumentatsiooni kättesaadavaks tegemiseks nägemispuudega isikutele tuleks kasutada Braille'i kirja, helilindistust, suurt kirja või muid sobivaid vahendeid. Samuti tuleks kasutada sobivaid tehnoloogiaid, et muuta suuline informatsioon kättesaadavaks kuulmispuuetega või kommunikatsiooniraskustega inimestele.

6. Tuleb pöörata tähelepanu viipekeele kasutamisele kurtide laste õpetamises, nende perekondades ja kogukondades. Tuleb osutada ka viipekeele tõlketeenuseid, et hõlbustada kurtide ja kuulvate inimeste vahelist suhtlemist.

7. Tuleb arvestada ka teistsuguste kommunikatsiooniprobleemidega inimeste vajadustega.

8. Riik peab ergutama massiteabevahendeid, eriti televisiooni, raadiot ja ajakirjandust, muutma oma teenused kättesaadavaks.

9. Riik peab tagama, et uued automatiseeritud, laiale avalikkusele pakutavad informatsiooni ja teenuste süsteemid on kas juba algselt tehtud või hiljem kohandatud puuetega inimestele kättesaadavaks.

10. Informatsiooniteenuste kättesaadavaks kujundamisel tuleb konsulteerida puuetega inimeste kodadega.

6. reegel. Haridus

Riik peab tunnustama puuetega laste, noorte ja täiskasvanute võrdsete võimaluste põhimõtet alus-, põhi-, gümnaasiumi- ja kõrgharidusele integreeritud vormis. Riik peab tagama, et puuetega inimeste haridus oleks haridussüsteemi integraalne osa.

1. Üldhariduse korraldajad on vastutavad puuetega inimeste õpetamise eest integreeritud vormis. Puuetega inimeste õpetamine peab olema hariduse riikliku planeerimise, õppekavade loomise ja koolikorralduse integraalne osa.

2. Õpetus tavakoolides eeldab tõlke- ja muude toetavate teenuste ja abivahendite olemasolu. Toetavad teenused peavad vastama erinevate puudeliikidega inimeste vajadustele.

3. Hariduse kõigil astmetel tuleb kaasata lastevanemate ühendusi ja puuetega inimeste organisatsioone.

4. Kuna Eestis on üldine koolikohustus, peab haridus olema tagatud kõigile, haarates ka kõige raskemate puuetega lapsi.

5. Erilist tähelepanu tuleb pöörata:

a) koolieelsele kasvatusel ja puuetega laste ettevalmistusele kooliks,

b) puuetega täiskasvanute ümber- ja täiendõppele.

6. Puuetega laste õpetamiseks tavakoolides peab riik:

a) omama selget hariduspoliitikat, mida mõistetakse ja aktsepteeritakse koolides ja kogu ühiskonnas;

b) lubama õppekavades muudatusi, lisandusi ja kohandusi sõltuvalt õpilase erivajadusest;

c) kindlustama kvaliteetsed õppematerjalid, õpetajate täiendkoolituse ning tugiõpetajad.

7. Eestis ei ole üldine koolisüsteem veel valmis rahuldama kõigi puuetega õpilaste vajadusi hariduse omandamiseks. On olemas erikoolide süsteem ja liigutakse erikoolituse tavakoolitusega järkjärgulise integreerimise suunas. Erikoolituse eesmärgiks hariduse erinevatel astmetel peab olema õpilase ettevalmistamine õppimiseks tavakoolis hariduse järgmisel astmel. Erikoolitus peab tuginema samadele standarditele ja eesmärkidele mis üldhariduski, peab olema sama kvaliteediga ja üldharidusega tihedalt seotud. Puuetega õpilastele eraldatud hariduslike ressursside osa peab olema proportsionaalselt vähemalt niisama suur kui puueteta õpilasel.

8. Teatud juhtudel võib erikoolitus siiski käesoleval ajal olla mõnedele puuetega õpilastele kõige sobivam õpetamisvorm. Kurtide ja pimekurtide inimeste eriliste kommunikatsioonivajaduste tõttu võib nende haridus olla kõige tulemuslikum neile mõeldud koolides või eriklassides tavakoolides. Eriti alus- ja põhihariduse astmel tuleb erilist tähelepanu pöörata kommunikatsioonioskuste kujundamisele, mis annaks neile maksimaalse iseseisvuse.

7. reegel. Töehõive

Riik peab tunnustama põhimõtet, et puuetega inimestel peab olema võimalus kasutada oma inimõigusi, eriti õigust tööle. Neil peavad olema võrdsed võimalused kasulikuks ja tasuvaks võimetele vastavaks töehõiveks nii maal kui linnas.

1. Tööelu puudutavad seadused ja määrused ei tohi diskrimineerida puuetega inimesi ega takistada nende töehõivet.

2. Riik peab aktiivselt toetama puuetega inimeste integreerimist avatud töehõivesse. See aktiivne toetus võib sündida erinevate abinõude kaudu, nagu erialane ettevalmistus, töehõivet soodustav kvoodisüsteem, varutud või määratud töökohad, laenu- või toetussummad väikeettevõtetele, eesõigustega töölepingud, maksusoodustused või muu tehniline või rahaline abi ettevõtetele, kes palkavad

puuetega isikuid. Riik peab samuti ergutama tööandjaid tegema vajalikke ümberkorraldusi töötingimuste kohandamiseks puuetega inimestele.

3. Riiklikud tegevusprogrammid peavad sisaldama:

a) abinõusid, et luua ja kohandada töökohti ja töötingimusi selliselt, et need oleksid kättesaadavad erinevate puudeliikidega inimestele;

b) toetust abivahendite, tööriistade ja muu vajaliku varustuse puuetega inimestele kättesaadavaks muutmiseks, võimaldades nii neil saada tööd ja säilitada töökohta;

c) vajalikku koolitust, töökoha otsimist ja pideva toetuse korraldamist, näiteks isikliku abistaja või tõlketeenuse näol.

4. Riik peab algatama ja toetama rahva teadlikkuse tõstmise kampaaniaid, mille eesmärgiks on ületada negatiivseid hoiakuid ja eelarvamusi puuetega töötajate suhtes.

5. Tööandjana peab riik looma soodsad tingimused puuetega isikute töölevõtmiseks avalikus sektoris.

6. Riik, töötajate organisatsioonid ja tööandjad peavad tegema koostööd, et tagada õiglane tööhõivepoliitika, töötingimused, töötasu määrad, töökeskkonna parandamise meetmed vigastuste ja kahjustuste vältimiseks ning töövigastuste all kannatavate töötajate rehabilitatsiooniabinõud.

7. Eesmärgiks peab olema, et puuetega inimesed saaksid tööd avatud tööjõuturul. Neile puuetega inimestele, kelle vajadustele ei saa vastu tulla avatud tööhõives, võib olla alternatiiviks väikesed kaitstud või toetatud tööüksused. On tähtis, et selliste programmide kvaliteeti hinnataks lähtudes nende sobivusest ja piisavusest pakkuda puuetega inimestele võimalusi töö leidmiseks tööjõuturul.

8. Tuleb rakendada abinõusid puuetega inimeste lülitamiseks ka erasektori koolitus- ja tööhõiveprogrammidesse.

9. Riik, töötajate organisatsioonid ja tööandjad peavad tegema koostööd puuetega inimeste organisatsioonidega kõigis koolitust ja töötingimusi puudutavates küsimustes, sh. paindlik tööaeg, osalise tööajaga töö, töökoha jagamine, eraettevõtlus ja nendega seotud abi.

8. reegel. Sissetuleku tagamine ja sotsiaalkindlustus

Riik on vastutav puuetega inimestele sotsiaalkindlustuse ja toimetulekurva korraldamise eest.

1. Riik peab tagama piisava sissetuleku nendele puuetega inimestele, kes puude või puudega seotud asjaolude tõttu on kas ajutiselt kaotanud sissetuleku või on nende sissetulek vähenenud või kes pole saanud tööd. Riik peab tagama, et puuetega inimestele ja nende perekondadele toetuse andmisel võetakse arvesse tegevusvõime piiratusest põhjustatud kulutusi.

2. Sotsiaalse kaitse, sotsiaalkindlustuse või sotsiaalhoolekande kavade väljatöötamisel peab riik tagama, et need ei jäta välja ega diskrimineeri puuetega inimesi.

3. Riik peab samuti tagama sissetuleku ja sotsiaalse kaitse isikutele, kes hooldavad puuetega inimest.

4. Sotsiaalse kaitse süsteemid peavad sisaldama ergutavaid meetmeid, et taastada puuetega inimese sissetuleku teenimise võime. Sellised süsteemid peavad toetama või korraldama ametikoolituse organiseerimist, arendamist ja finantseerimist, samuti abistama töökoha leidmisel.

5. Sotsiaalse kaitse programmid peavad sisaldama ka abinõusid puuetega inimeste tööotsimise ergutamiseks, et (tagasi) saada võimalus isiklikuks sissetulekuks.

6. Invaliidsuspensiooni tuleb maksta nii kaua, kuni töövõimetust tekitav olukord püsib, kuid nii, et ei võeta puudega inimeselt aktiivsus tööd otsida. Invaliidsuspensiooni võib vähendada või maksmine lõpetada ainult siis, kui puudega inimene saab piisava ja püsiva sissetuleku.

7. Puuetega inimeste sotsiaalse kaitse korraldamiseks tuleb kaasata ka erasektor. Samuti tuleb õhutada kohalikke omavalitsusi, hoolekandeorganisatsioone ja perekondi algatama iseseisvat toimetulekut soodustavaid tegevusi ja ergutavaid abinõusid puuetega inimestele töö või sellega seotud tegevuste otsimiseks.

9. reegel. Pereelu ja isikupuutumatus

Riik peab soodustama puuetega inimeste täielikku osalemist perekonnaelus. Riik peab hoolitsema nende õiguste eest isikupuutumatusel ja tagama, et seadused ei diskrimineeri puuetega inimesi seksuaalsuhte, abielu ja vanemlike õiguste aspektis.

1. Puudega inimesel peab olema võimalus elada koos oma perekonnaga. Riik peab õhutama perenõustamises sobilike mudelite kasutamist, mis arvestaks invaliidsust ja selle mõju perekonnaelule. Perekondadele, kus on puudega inimene, peavad olema kättesaadavad ajutise hoolduse ja abilise teenused. Riik ei tohi tarbetult takistada isikuid, kes tahavad võtta hooldusele või adopteerida puudega last või täiskasvanut.

2. Puuetega inimestele ei tohi keelata võimalust kogeda oma seksuaalsust, omada seksuaalsuhteid ja saada lapsevanemaks. Arvestades, et puuetega inimestel võib olla raskusi abiellumise ja perekonna loomisega, peab riik soodustama vastava nõustamise kättesaadavaks muutmist. Puuetega inimestel peab olema teistega võrdne võimalus kasutada perekonna planeerimise meetodeid, samuti saada kättesaadavas vormis informatsiooni oma keha seksuaalsest funktsioneerimisest.

3. Riik peab edendama meetmeid, et muuta ühiskonnas senini domineerivad negatiivseid suhtumisi puuetega inimeste abiellumise, seksuaalsuse ja lapsevanemaks saamise suhtes. Tuleb ergutada massiteabevahendeid etendama olulist osa nende negatiivsete hoiakute kõrvaldamisel.

4. Puuetega inimestele ja nende perekondadele tuleb anda täielik informatsioon, kuidas olla ettevaatlik seksuaalsuse ja muus vormis ahistamise suhtes. Puuetega inimesi haavab vägivald perekonnas või hoolekandeesutustes eriti kergesti ja neid tuleb õpetada, kuidas ahistamist ära hoida või ära tunda ning sellest teatada.

10. reegel. Kultuur

Riik peab tagama abinõud, et puuetega inimestel oleks võimalus osaleda kõikides kultuuritegevustes koos ja võrdsetel alustel teistega.

1. Riik peab tagama, et puuetega inimestel oleks võimalus kasutada oma loomingu- ja intellektuaalset potentsiaali, näiteks tegeledes tantsu, muusika, kirjanduse, näitekunsti, maalimise või skulptuuriga.

2. Riik peab hoolitsema, et kultuurietenduste ja -teenuste toimumispaigad, nagu teatrid, muuseumid, kinod ja raamatukogud, oleksid puuetega inimestele kättesaadavad.

3. Riik peab algatama eritehnika arendamist ja kasutamist, et muuta kirjandus, filmid ja teater puuetega inimestele kättesaadavaks.

11. reegel. Vaba aeg ja sport

Riik peab rakendama abinõusid, et tagada puuetega inimestele võrdsed võimalused vaba aja veetmiseks ja sportimiseks.

1. Riik peab algatama meetmeid, et muuta vaba aja veetmise ja sportimise paigad, hotellid, rannad, spordiväljakud, saalid jne. puuetega inimestele kättesaadavaks. Sellised abinõud peavad hõlmama toetuse vaba aja ja spordiürituste personalile, sisaldades projekte takistuste kõrvaldamiseks, samuti osalemis-, informatsiooni- ja koolitusprogramme.

2. Turismiga tegelevad ametkonnad, reisibürood, hotellid, vabatahtlikud organisatsioonid jt. vaba aja või turismi korraldamises osalevad pooled peavad pakkuma oma teenuseid kõigile, võttes arvesse puuetega inimeste erilisi vajadusi. Selle protsessi toetamiseks tuleb pakkuda asjakohast koolitust.

3. Tuleb ergutada spordiorganisatsioone looma võimalusi puuetega inimeste osalemiseks sporditegevuses. Sageli piisab osalemisvõimaluste loomisel kättesaadavusabinõudest. Mõnikord on aga vaja puuetega inimeste erimängi või eriüritusi. Riik peab toetama puuetega inimeste osavõttu rahvuslikest ja rahvusvahelistest üritustest.

4. Sporditegevuses osalevad puuetega inimesed peavad saama niisama kvaliteetset juhendamist ja treeningut kui teised osalejad.

5. Spordi ja vaba aja organiseerijad peavad puuetega inimestele mõeldud teenuste väljatöötamise asjus konsulteerima puuetega inimeste kodadega.

12. reegel. Religioon

Riik peab ergutama usu- ja muude ühiskondlike organisatsioonide kaasamist puuetega inimeste probleemide lahendamisesse.

1. Riik peab ergutama invaküsimuste kohta informatsiooni levitamist usuinstitutsioonidele ja ühiskondlikele organisatsioonidele.

2. Riik ja/või ühiskondlikud organisatsioonid peavad oma tegevuses võrdset osalemist võimaldavate abinõude kavandamisel konsulteerima puuetega inimeste kodadega.

III. TAIDESAATVAD ABINOUD

13. reegel. Informatsioon ja uurimistöö

Riigil on lõplik vastutus puuetega inimeste elutingimusi puudutava informatsiooni kogumise ja levitamise eest. Selleks tuleb teostada laiaulatuslikke uurimistöid erinevates valdkondades, kaasa arvatud puuetega inimeste elu mõjutavad takistused.

1. Riik peab regulaarselt koguma sooliselt diferentseeritud statistikat ja muud informatsiooni puuetega inimeste elutingimuste kohta. Sellist andmekogumist võib läbi viia koos rahvaloendustega ja perekondade-leibkondade uurimustega ning teostada koostöös ülikoolide, uurimisinstituutide ja puuetega inimeste organisatsioonidega. Andmete kogumine peab sisaldama küsimusi programmide ja teenuste ning nende kasutamise kohta.

2. Riik peab looma invaliidsusalase andmepanga, mis hõlmaks statistikat olemasolevate teenuste ja programmide kohta, aga samuti erinevate puuetega inimeste rühmade kohta. Seejuures tuleb meeles pidada vajadust kaitsta inimeste privaatsust ja isikupuutumast.

3. Riik peab algatama ja toetama uurimisprojekte, mis on seotud puuetega inimeste ja nende perekondade elu mõjutavate sotsiaalsete, majanduslike ja osalemist puudutavate küsimustega. Selline uurimistöö peaks hõlmama uurimusi puuete põhjuste, liikide ja esinemissageduse, samuti olemasolevate abiprogrammide kättesaadavuse ja efektiivsuse ning teenuste ja toetusabinõude vajaduse ja hindamise kohta.

4. Koostöös puuetega inimeste kodadega tuleb välja töötada ja heaks kiita uurimuste läbiviimiseks vajalik terminoloogia ja kriteeriumid.

5. Riik peab soodustama puuetega inimeste osalemist andmete kogumises ja uurimustöös. Sellise uurimustöö läbiviimiseks tuleb eriti ergutada vastavat kvalifikatsiooni omavate puuetega inimeste töölevõtmist.

6. Riik peab toetama teadustulemuste ja kogemuste vahetust.

7. Riik peab rakendama abinõusid invaliidsusalase informatsiooni levitamiseks kõigile poliitilise ja administratiivse süsteemi tasanditele nii riiklikult, regionaalselt kui kohalikult.

14. reegel. Poliitiline otsustamine ja planeerimine

Riik peab kindlustama, et invaküsimused on lülitatud kõikidesse olulistesse poliitilistesse otsustesse ning riiklikusse planeerimisse.

1. Riik peab algatama puuetega inimesi käsitleva sobiva riikliku poliitika kavandamist ning stimuleerima ja toetama vastavat regionaalset ja kohalikku tegevust.

2. Riik peab kaasama puuetega inimeste kodasid igasse otsustamisse, mis on seotud puuetega inimesi puudutavate plaanide ja programmidega või mis mõjutavad nende majanduslikku ja sotsiaalset seisundit.

3. Puuetega inimeste vajadused ja probleemid peavad olema lülitatud arengu generaalplaanidesse.

4. Riigi lõplik vastutus puuetega inimeste olukorra ees ei võta vastutust teistelt asjaosalistelt. Tuleb saavutada, et igaüks, kes on seotud teenuste osutamisega või informatsiooni levitamisega, vastutaks nende muutmise eest puuetega inimestele kättesaadavaks.

5. Riik peab soodustama kohalike omavalitsuste poolt puuetega inimestele mõeldud programmide ja abinõude kavandamist. Üks võimalus seda teha oleks käsiraamatute ja meelepeade väljaandmine ning kohaliku personali koolitus.

15. reegel. Seadusandlus

Riigil on vastutus luua puuetega inimeste täisosalemise ja võrdsuse saavutamise õiguslik alus.

1. Riiklikud õigusaktid, mis käsitlevad kodanike õigusi ja kohustusi, peavad sisaldama ka puuetega inimeste õigusi ja kohustusi. Riik on kohustatud võimaldama puuetega inimestel kasutada oma õigusi, sealhulgas inim-, kodaniku- ja poliitilisi õigusi võrdsetel alustel teistega. Riik peab tagama, et puuetega inimeste organisatsioonid võtaksid osa puuetega inimeste õigusi puudutavate riiklike õigusaktide väljatöötamisest, samuti selliste õigusaktide pidevast hindamisest.

2. Seadusandlust on vaja puuetega inimeste elu negatiivselt mõjutavate tingimuste, sealhulgas ahistamise ja vägivalda kõrvaldamiseks. Kõik puuetega inimesi diskrimineerivad sätted tuleb kõrvaldada. Riiklikud õigusaktid peavad ette nägema sanktsioonid diskrimineerimiskeelu rikkumiste eest.

3. Puuetega inimeste õigused ja kohustused võivad olla sätestatud üldaktides või sisalduda eriseadustes. Puuetega inimesi käsitlevaid õigusakte võib kehtestada mitmel viisil:

a) ainult invaküsimusi käsitlevate õigusaktide vastuvõtmisega;

b) lülitades invaküsimused erinevaid teemasid puudutavatesse õigusaktidesse;

c) eraldi mainides puuetega inimesi dokumentides, mis tõlgendavad olemasolevaid õigusakte.

Soovitav oleks kombinatsioon nendest erinevatest lähenemisviisidest.

4. Tuleb luua puuetega inimeste huvide kaitse seaduslik süsteem (ametlik kaebuste esitamise kord, advokaaditeenuste kompenseerimine jm.).

16. reegel. Majanduspoliitika

Riigil on kohustus finantseerida puuetega inimestel võrdsete võimaluste loomise riiklikke programme ja abinõusid.

1. Riik peab lülitama invaküsimused kõikide riiklike, regionaalsete ja kohalike valitsusorganite eelarvetesse.
2. Riik, kodanike ühendused ja teised huvitatud pooled peavad tegema koostööd, et selgitada, millised oleksid kõige tõhusamad võimalused puuetega inimestele oluliste projektide ja abinõude toetamiseks.
3. Riik peab rakendama majanduslikke meetmeid (laenud, maksuvabastused, sihtotstarbelised toetused, erifondid jne.), et stimuleerida ja toetada puuetega inimeste võrdset osalemist ühiskonnas.
4. Riik garanteerib seadusandlikus korras vahendite laekumist Eesti Puuetega Inimeste Fondi, mis toetaks erinevaid uusi projekte ning programme, mille eesmärgiks on puuetega inimeste iseseisva toimetuleku edendamine.

17. reegel. Töö koordineerimine

Riik peab toetama Eesti Puuetega Inimeste Koja tegevust, mis tegutseb invaküsimusi koordineeriva organina riiklikul tasandil.

1. Eesti Puuetega Inimeste Koda on moodustatud erinevate riiklike ametkondade ja erinevate puuetega inimeste organisatsioonide esindajatest ning lähtub oma tegevuses kinnitatud põhikirjast.
2. Puuetega inimeste organisatsioonidel peab Eesti Puuetega Inimeste Kojas olema oluline mõju, et kindlustada oma muredele vajaliku tagasiside saamine.
3. Eesti Puuetega Inimeste Kojal peab olema piisav autonoomia ja ressursid, et täita oma kohustusi otsustavas ja nõuandvas rollis. Koda peab oma tegevusest ette kandma valitsusele kord aastas.

18. reegel. Puuetega inimeste organisatsioonid

Riik peab tunnustama puuetega inimeste organisatsioonide õigust esindada puuetega inimesi riiklikul, regionaalsel ja kohalikul tasandil. Riik peab samuti tunnustama puuetega inimeste organisatsioonide nõuandvat rolli invaküsimusi puudutavate otsuste tegemisel.

1. Riik peab ergutama ja toetama puuetega inimeste, nende perekonnaliikmete ja/või esindajate organisatsioonide teket ja tugevnemist nii majanduslikult kui teistes vormides. Riik peab tunnustama, et nendel organisatsioonidel on oma roll invapoliitika arendamisel.
2. Riik peab looma kestva sideme puuetega inimeste organisatsioonidega ja tagama nende osalemise valitsuspoliitika kujundamisel.
3. Puuetega inimeste organisatsioonide rolliks on vajaduste ja prioriteetide määratlemine, planeerimises osalemine, puuetega inimeste elu puudutavate teenuste ja abinõude osutamine ja hindamine ning rahva teadlikkuse tõstmisele ja muutuste elluviimisele kaasaaitamine.
4. Oma-abi ühendustena korraldavad ja edendavad puuetega inimeste organisatsioonid võimalusi erinevate oskuste arendamiseks, liikmete vastastikust abistamist ning informatsiooni vahetamist.

5. Puuetega inimeste organisatsioonid võivad oma nõuandvat rolli teostada mitmel erineval viisil, nagu näiteks omades püsivat esindajat valitsuse või omavalitsuste finantseeritavates fondides, osaledes riiklikes ja kohalikes komisjonides ning pakkudes eksperthinnangut erinevate projektide kohta.

6. Puuetega inimeste organisatsioonide nõuandev roll peab olema kestev, selleks et areneda ja süvendada arvamuste ja informatsiooni vahetust riigi, omavalitsuste ja organisatsioonide vahel.

7. Keskorganisatsioonidel peab olema alaline (võib olla delegeeritud) esindatud Eesti Puuetega Inimeste Kojas kui riiklikus koordineerimiskomitees.

8. Tuleb edendada ja tugevdada puuetega inimeste kohalikke organisatsioone, et mõjutada asjade käiku kohalikul tasandil.

19. reegel. Personali koolitus

Riik on vastutav puuetega inimestele mõeldud programmide ja teenustega tegeleva personali asjakohase koolituse korraldamise eest.

1. Riik peab tagama, et kõik invavaldkonnas teenuste osutajad annaksid oma personalile piisava ettevalmistuse tööks puuetega inimestega.

2. Koolitusprogrammide kavandamisel tuleb konsulteerida puuetega inimeste kodadega. Puuetega inimesed peavad olema kaasatud personali koolituse programmidesse õpetajate, juhendajate või nõuandjatena.

3. Kohaliku tasandi töötajate koolitus peab haarama puuetega inimesi ja sisaldama asjakohaste väärtuste, teadmiste ja oskuste arendamist.

20. reegel. Invaprogrammide riiklik hindamine

Riik vastutab puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomisega seotud riiklike programmide ja teenuste pideva kontrolli ja hindamise eest.

1. Riik peab perioodiliselt ja süstemaatiliselt hindama riiklikke invaprogramme ning avaldama nii kontrolli ja hindamise alused kui tulemused. Hindamise eesmärgiks on mõõta programmide ja teenuste efektiivsust püstitatud eesmärkide saavutamisel.

2. Riik peab välja töötama ja heaks kiitma invaprogrammide ja –teenuste hindamiseks vajaliku terminoloogia ja kriteeriumid tihedas koostöös puuetega inimeste organisatsioonidega.

21. reegel. Standardreeglite täitmise järelvalve

Riigil on esmavastutus standardreeglite täidesaatmise eest, Eesti Puuetega Inimeste Kojal lasub järelvalve funktsioon.

1. Eesti Puuetega Inimeste Koda peab välja töötama standardreeglite täitmise järelvalve protseduuri. Puuetega inimeste organisatsioone tuleks kannustada võtma järelvalveprotsessist aktiivselt osa. Järelevalvemehhanismi ülesandeks on edendada standardreeglite tõhusat elluviimist. See aitab ka hinnata saavutatud edu. Järelevalvemehhanism peab välja selgitama takistused ja soovitada sobivaid abinõusid standardreeglite edukaks rakendamiseks.

2. Riik peab osalema rahvusvahelises koostöös, et arendada ühtseid standardeid invavaldkonna hindamiseks. Riik peab võimaldama Eesti Puuetega Inimeste Koja osalemist selles töös.

22. reegel. Rahvusvaheline, tehniline ja majanduslik koostöö

Riik peab osalema aktiivselt rahvusvahelises koostöös, mis tegeleb puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise poliitikaga.

1. Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise abinõud peavad sisalduma rahvusvahelise tehnilise ja majandusliku koostöö kõikides vormides, nii kahe- kui mitmepoolsetes, nii valitsuste kui kodanikeühenduste vahelistes programmides.

2. Tehnilise ja majanduskoostöö programmide kavandamisel ja ülevaatamisel tuleb erilist tähelepanu pöörata sellele, milline on nende mõju puuetega inimeste olukorrale. On oluline, et mis tahes puuetega inimestele mõeldud arenguprogrammi asjus konsulteeritaks puuetega inimeste ja nende organisatsioonidega. Neid tuleks vahetult kaasata selliste projektide kavandamisse, täidesaatmisse ja hindamisse.

3. Tehnilise ja majanduskoostöö kesksed valdkonnad peaksid olema:

a) inimressursside arendamine puuetega inimeste oskuste, võimete ja potentsiaali arendamise kaudu, samuti puuetega inimestele ja nendega töötavatele inimestele töökohtade loomine.

b) vajalike invatehnoloogiate ja oskusteadmiste arendamine ja levitamine.

4. Riik peab osalema invapoliitika kavandamises Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni, tema spetsialiseeritud asutuste ja teiste asjassepuutuvate valitsustevaheliste organisatsioonide raames.

5. Riik peab tõstatama invaküsimusi rahvusvahelistel läbirääkimistel, mis puudutavad üldisi standardeid, informatsioonivahetust, arenguprogramme jne.

6. Riik peab julgustama ja toetama teadmiste ja kogemuste vahetamist:

a) invaküsimustega tegelevate mitteriiklike organisatsioonide vahel;

b) invaküsimustega tegelevate uurimisinstiitutsioonide ja üksikuurijate vahel;

c) invavaldkonnas tegutsevate spetsialistide ühenduste esindajate vahel;

d) puuetega inimeste organisatsioonide vahel;

e) riiklike koordinatsioonikomiteede vahel.